

Urška Wiegele
Osnovna šola
Primoža Trubarja Laško

Pouk, ki navduši

Zmožnost zaznavanja meje med realnim in fantastičnim

»Knjige potrebujejo domišljijo otrok, to je res. A še bolj res je, da potrebuje otroška domišljija knjige, da živi in raste.« (Astrid Lindgren).

Povzetek: Domišljija je tista, ki nas popelje v svet fantastike, nadnaravnosti, čudežnosti in čarobnosti oziroma v svet, kjer ni nikjer nikakršnih mej. Naredila sem raziskavo, s katero sem želela ugotoviti, ali se z naraščajočo starostjo otrok povečuje sposobnost zaznavanja meje med resničnostjo in fantastičnostjo. Za raziskavo problema sem uporabila fantastično pripoved švedske pisateljice Astrid Lindgren Piko Nogavičko. V uvodu prispevka sem predstavila, kaj sem želela z raziskavo ugotoviti in kako sem se tega lotila. V osrednjem delu sem opisala pojem fantastične literature in teorijo zmožnosti zaznavanja meje med realnostjo in nerealnostjo ter predstavila potek in sklep raziskave. Zaključek temelji na dejavnostih, s katerimi lahko to temo vpeljemo v razred. **Ključne besede:** zaznavanje meje med realnostjo in fantastičnostjo, učenci 3. in 5. razreda, Buckinghamovi kriteriji, Astrid Lindgren, Pika Nogavička.

The ability to perceive the boundary between reality and fantasy. Abstract: Our imagination makes it possible to us to travel to the world of fantasy, miracle and magic - to the world with no boundaries. The goal of my research was to find out whether the children's ability to perceive the boundary between reality and fantasy increases gradually with their age. To achieve this, I used Astrid Lindgren's fantasy novel Pippi Longstocking. In the introductory part, I presented the goals and the methods of my research. In the main part, I described the notion of fantasy literature and the theory of the ability to perceive the boundary between reality and non-reality. Subsequently, I presented the process of the research and its conclusions. In the closing part of the article, I discuss the activities which may enable us to bring this theme to the classroom. **Keywords:** perceiving the boundaries between reality and fantasy, 3th and 5th grade students, Buckingham's criteria, Astrid Lindgren, Pippi Longstocking.

Uvod

Sama sem kot otrok vedno rad prebirala domišljajske knjige, pri katerih sem lahko odplavala v svet fantastike. Še danes vedno rada posežem po njih. In ker mi je branje takšnih knjig vedno užitek, sem se odločila, da naredim raziskavo v tej smeri. Za raziskovalni problem sem izbrala problem zaznavanja meje med resničnostjo in domišljijo, ki loči realni svet od fantastičnega. Z raziskavo sem želela ugotoviti, pri kateri starosti so otroci sposobni razlikovati ta dva svetova. Zdelo se mi je zanimivo raziskovati, na kateri starostni stopnji otroci razumejo določene segmente v besedilu kot resnične ali fantastične. Za raziskavo problema sem uporabila fantastično

pripoved švedske pisateljice Astrid Lindgren Piko Nogavičko, ker je bila to ena mojih najljubših knjig v otroštvu in ker je še danes zelo priljubljena med otroki.

Raziskavo sem začela na teoretični ravni, nato pa sem s premislekom sestavila anketni vprašalnik in se lotila praktičnega dela. Učencem 3. in 5. razreda Osnovne šole Primoža Trubarja Laško sem brala prvo knjigo o Piki Nogavički po metodi branja v nadaljevanjih. Po prebranih vseh dvanajstih poglavjih sem jim razdelila knjižice z anketnim vprašalnikom, ki so se navezovala na zaznavanje realnih in nerealnih segmentov v prebrani Piki Nogavički. Odgovore sem analizirala in predstavila rezultate.

Fantastična literatura

Z definicijo fantastičnosti se je ukvarjalo veliko avtorjev. Prvi, ki je poskušal fantastičnost definirati bolj natančno, je bil Tzvetan Todorov, ki je s svojo monografijo *Uvod v fantastično literaturo (1970)* začel sodobno razpravljanje o fantastiki (Grahek, 1995). Za Todorova je fantastična literatura tista, pri kateri bralec omahuje med dvojim – ali je nenavadni dogodek v literarnem delu posledica nadnaravnega ali pa se ga da razložiti z zakoni, ki veljajo v našem svetu. Pravi, da je v fantastičnih besedilih dvoumnost, saj se bralec vseskozi sprašuje, ali gre za resničnost ali mogoče le za sanje. In ravno ta dvom nas popelje globoko v svet fantastike. V svetu, ki ga dobro poznamo in za katerega smo trdno prepričani, da v njem ni dobrih in zlobnih vil, niti letečih preprog in velikanov, se kar naenkrat zgodi nekaj »čudnega«, česar ne moremo razložiti z zakoni našega realnega sveta oz. z veljavnimi družbenimi in civilizacijskimi normami. Ta trenutek nas pripelje do točke, ko se moramo kot bralci odločiti med dvema možnostma: ali si celotno dogajanje le zamišljamo oz. je le-to plod naše domišljije, ob čemer se zakoni sveta ne spremenijo, ali pa se je neka stvar dejansko zgodila in je sestavni del resničnosti, ki jo uravnavajo nam neznani zakoni. Ali drugače, mi kot bralci se moramo odločiti, ali velikani resnično obstajajo, vendar jih srečamo le poredkoma, ali pa so samo sestavni del naše domišljije (Zupančič, 1980).

Zmožnost zaznavanja meje med resničnostjo in fantastičnostjo

Okoli sedmega leta starosti naj bi otrok nena doma odkril, da obstaja meja med resničnim in domišljijskim. To se zdi na prvi pogled samoumevno, saj vsi vemo, da otroci ravno takrat enkrat odkrijejo, da Božiček sploh ne obstaja in da so darila pravzaprav že pred božičnim večerom skrita doma. Vse lepo in prav, dokler nas ne zanese do nadaljevanj in filmov, kot so Na kraju zločina, Zdravnikova vest, Castle, Razočarane gospodinje in navsezadnje tudi Kekec in Pehta ter Gremo mi po svoje, pri katerih ima težave z uvrščanjem med domišljijske veliko odraslih, kaj šele otrok (ljudje igralcem zdravnikom pošiljajo pisma

s takšnimi in drugačnimi težavami in jih prosijo pomoči). Iz tega lahko potegnemo rdečo nit, da se razlikovanje med domišljijskim in realnim ne zgodi naenkrat, ampak gre za proces, ki:

- je pri različnih ljudeh različno dolg,
- ima različne razvojne faze,
- je lahko pospešen ali oviran v okolju,
- ga lahko različni ljudje končajo na različni stopnji (ne dosežejo vsi ljudje končne stopnje) (Kordigel, Šega in Ropič, 2003).

Razvoj sposobnosti razlikovanja realistične in fantazijske asimilacije

Otrok začne opazovati okolje, v katerem živi, že konec prvega meseca (Piaget, 1952). Ta asimilacija na začetku poteka samo na senzomotorični podlagi, pozneje, v fazi intuitivne inteligence, pa že začne oblikovati simbolične miselne sheme in kaže prve znake fantazijske asimilacije. Otrok potiska kocko in je prepričan, da je avto, vendar v trenutku, ko odloži kocko, ve, da se v njej ne more peljati k babici (Kordigel, Šega in Ropič, 2003).

Študije otroške recepcije medijev

Z otroško recepcijo medijev se je ukvarjalo več avtorjev. Podrobneje bom opisala Buckinghamovo teorijo, saj mi je bila ravno ta v pomoč pri raziskavi. D. Buckingham (1993) je natančneje definiral notranje in zunanje kriterije, ki pomenijo pomoč pri uvrščanju določenih segmentov med fiktivne in realne.

Notranji kriteriji so:

- otrokovo znanje o medijskih vrstah/zvrsteh/žanrih in njihovih značilnostih (npr. če se literarno besedilo začne z Nekoč, pred davnimi časi, bo to besedilo pravljica),
- njegovo znanje o nastanku fiktivnega besedila (poznavanje komunikacijske situacije: avtor, besedilo, bralec).

Zunanji kriteriji so:

- otrokova socialna pričakovanja, ki so se izoblikovala na podlagi njegovih izkušenj v realnosti in
- pogostost, s katero se določena socialna situacija pojavi v besedilu.

Pozneje pa lahko otrok kot kriterij za določanje meje med resničnostjo in fantastičnostjo uporabi psihološko oceno o tem, ali je socialna situacija v medijskem besedilu psihološko verjetna (Kordigel idr., 2003).

Buckingham opozarja, »da se otroci naučijo uporabljati notranje kriterije za določanje, kaj je resnično in kaj domišljjsko, prej kot zunanje. Z naraščajočo starostjo postajajo otroci pri tem vse spretnejši in pravzaprav se proces razvijanja zmožnosti zaznavanja meje med resničnostjo in domišljijo nikoli ne konča.« (Kordigel Aberšek, 2008, str. 71).

Fantastičnost v prvi knjigi Pike Nogavičke

V prvi knjigi Pike Nogavičke se pripovedi v celoti dogajajo v realnem svetu, v katerem pa se pojavi fantazijska oseba – Pika. Je naslovna junakinja, ki se tudi sama zaveda posebnosti svojih nestvarnih lastnosti, a svojo moč in bogastvo jemlje kot nekaj samoumevnega. Njene moči in bogastva pa se zavedajo tudi odrasli, ki jih Pika spravlja v osuplost in ogorčenje.

Pika živi na robu podeželskega mesta. Njeno hišo obdaja zaraščen sadovnjak z nekaj plezalnimi drevesi, vključno z votlim hrastom, ki postane zaradi Pikine darežljivosti čaroben, saj njena najboljša prijatelja Tomaž in Anica v njem vedno kaj najdeta (Tomaž lepo beležko z usnjenimi platnicami in majhnim srebrnim svinčnikom, Anica pa rdečo koralno ogrlico). Pikin dom je v precej propadajočem stanju. Njeno ime vila Čira-Čara, ki nam predstavlja čarobnost, tako ne prihaja iz prostora samega, temveč iz Pike. Dogajalni prostor, ki je relativno skromen, postane čaroben prav zaradi nje. Zaradi njenih najrazličnejših iger (npr. Ne dotakni se tal) postane sicer precej skromna kuhinja najboljša igralnica in zaradi njene nagnjenosti k razburljivim dogodivščinam in ogromne količine domišljije postane zanemarljivo podstrešje prebivališče sitnih duhov.

V zadnjem poglavju prve knjige Pika praznuje rojstni dan, ki je drugače povsem navadno, realno praznovanje, s prisotnostjo Pike pa postane čarobno.

Elementi realnosti v prvi knjigi Pike nogavičke

Celotno književno dogajanje se dogaja na realni ravni. Gre za življenje na robu mesta, kjer stoji vila Čira-Čara. Poleg nje pa stoji tam še ena hiša, v kateri stanujeta oče in mati z dvema prijateljskima majhnima otrokoma, z dečkom Tomažem in deklico Anico. Živijo čisto vsakdanje življenje. Tomaž in Anica se lepo igrata na svojem vrtu in si pogosto želita še koga, da bi se igral z njima. Kot vsak otrok tudi onadva hodita v šolo. Presrečena sta, ko se v sosednjo vilo vseli nova deklica. Kmalu postanejo prijatelji. Kadar Tomaž in Anica nista v šoli, se vselej družita s Piko. Nekoč odidejo skupaj na piknik, ki je povsem realen do takrat, ko Pika skoči z roba police, kjer jedo in se loti bika, ki Tomaža rani. Odpravijo se tudi v cirkus. Nekega dne pa odide Pika k njim na čajanko. Tomaževa in Aničina mati je povabila tudi tri gospe, ki niso bile nad dekličinim obnašanjem prav nič navdušene. Tudi v mestu se dogajajo povsem realne stvari. Nekega dne v nebotičniku nenadoma zagori. Ljudje se zbirajo pred njim na trgu. Gasilci na vso moč hitijo, da bi pogasili ogenj. Ljudje opazijo, da sta med ognjene zublje ujeta dva majhna dečka. Pripoved postane fantastična v trenutku, ko se v zgodbi pojavi Pika in ju reši. Vse pripovedi so napisane na realni osnovi. Fantastične jih naredi šele Pika.

Predstavitev raziskovalnega dela

Na podlagi spoznanega v teoriji sem izvedla raziskavo pri učencih 3. in 5. razreda Osnovne šole Primoža Trubarja Laško. Za raziskavo problema sem uporabila fantastično pripoved Pike Nogavičke, saj je otrokom blizu, ker predstavlja večino njihovih sanj, hkrati pa je smešna in domiselna. S pomočjo metode branja v nadaljevanjih sem otrokom 3. in 5. razreda prebrala prvo knjigo o Piki Nogavički. Vsakič sem prebrala po dve poglavji. Po prebranem zadnjem poglavju sem učencem razdelila anketne vprašalnike. Vprašalnik je bil narejen v obliki knjižice in je vseboval vprašanja kombiniranega tipa. Oblika vprašalnika je bila namerna, da se učenci že na začetku ne bi ustrašili vprašanj, saj je bilo treba veliko napi-

sati. Delo je potekalo v obeh razredih po enakem postopku, razlikoval se je le čas reševanja, saj tretješolci pišejo počasneje kot petošolci. Pred vsakim vprašanjem sem najprej prebrala kratek odlomek iz besedila, nato pa učencem postavila vprašanje, ki so ga imeli tudi zapisanega v vprašalniku. Vsa vprašanja so bila enaka, razlikovali so se le odlomki iz knjige. Na prvi del vprašanja so odgovorili tako, da so obkrožili »da« ali »ne« oziroma »izmišljen« ali »resničen«, v drugem delu odgovora pa so morali svojo odločitev natančno razložiti – zakaj mislijo, da je nek dogodek resničen oz. izmišljen.

Interpretacija rezultatov

Odgovore na drugi del vprašanja sem ustrezno označila in kategorizirala glede na kriterije po D. Buckinghamu (notranje in zunanje).

V prvi notranji kriterij, torej otrokovo znanje o medijskih vrstah/zvrsteh/žanrih in njihovih značilnosti so spadali odgovori: »Ne, saj to je samo knjiga.« ali »To je samo pravljica, pravljica o oseba, samo fantazija.«

Kriterij o otrokovem znanju o nastanku fiktivnega besedila je vseboval odgovore: »Ne, saj to je samo avtorica tako rekla, da bi bilo bolj zanimivo.«. Otrokova socialna pričakovanja, ki so se izoblikovala na podlagi njegovih izkušenj v realnosti so temeljila na otrokovi konkretni izkušnji. (Odgovori, kot so: »Saj policaji tega drugače ne dovolijo.«). Kot opozarja Buckingham, lahko tudi sama s pomočjo dobljenih rezultatov trdim, da se otroci naučijo uporabljati kriterije iz prve skupine, torej notranje kriterije, prej kot kriterije druge skupine – zunanje kriterije. Pri mlajših otrocih

je bilo namreč večkrat zaznati, da so opredelili neki dogodek za izmišljen z razlogom, ker je to samo zgodba, ki pa je neresnična. To pomeni, da so ti otroci v okviru razvoja sposobnosti ločevanja realnega in fantastičnega dosegli stopnjo, ko jim zadostuje uporaba notranjih kriterijev. Otroci vedo, da je dogajanje trdno zasidrano v domišljinskem svetu, v katerem veljajo zakonitosti, ki niso enake zakonitostim v realnem svetu. Tudi pri starejših otrocih se je tu in tam pojavil kak tak odgovor, vendar jih je bilo zanemarljivo malo, saj se je večina posluževala rabe zunanjih kriterijev za določanje realnosti in fantastičnosti. Tako so starejši otroci z odgovarjali na podlagi svojih izkušenj ali pa so odgovore posploševali. Nekaj odgovorov pa je že temeljilo na otrokovi psihološki oceni, pri čemer so ocenili, ali je socialna situacija psihološko verjetna ali ne, vendar je bilo teh odgovorov zelo malo.

Za konec

Namen raziskave je bil ugotoviti, ali starejši otroci – v našem primeru desetletniki res bolje oziroma natančneje zaznavajo mejo med realnostjo in fikcijo kot mlajši – osemletniki. Z analizo rezultatov sem potrdila to predpostavko. Otroci postajajo z naraščajočo starostjo pri uporabi zunanjih kriterijev vse spretnejši, zato je pomembno, da smo mi kot učitelji pozorni na pravilno izbiro metod in oblik pri poglobljanju doživetja določenega literarnega besedila pri različno starih otrocih. Učitelji moramo biti pri tem kreativni ter spodbujati ustvarjalnost otrok in njihovo divergentno mišljenje. Otrok mora poiskati več različnih možnosti in presoditi, katera bi bila najbolj ustrezna in zakaj. Za mlajše otroke sta zelo primerni igra vlog in dramatizacija, pri katerih se otroci vživijo v določen lik in pri tem vedo, da s tem vstopajo v neki drug svet. V svet, kjer veljajo drugačna pravila kot v našem. Ustvarjalnost lahko spodbujamo z različnimi glasbenimi in likovnimi delavnicami (npr. izdelovanje lutk ali fantazijskih likov iz različnih materialov). Te dejavnosti lahko nadgradimo tudi s tem, da otrok razmišlja o določenem liku in nam pripoveduje, zakaj si je izbral takšen lik, kje živi in kakšne zakonitosti tam veljajo. Starejši otroci so pri tem vse spretnejši, zato lahko naredimo korak naprej in jim ponudimo možnost razprave. Otroci se razdelijo na dve skupini. Ena skupina zagovarja

stališče realnosti, druga pa stališče nerealnosti. Razmišljajo, zakaj neki bi bila določena stvar element resničnosti oziroma na drugi strani fikcije. Razprava zahteva od otrok kritično mišljenje in argumentiranje določenih dogodkov iz literarnega besedila. Razmišljajo, s čim vse bi lahko upravičili neki dogodek, da bi veljal za resničnega oziroma neresničnega. Zaznavanje meje med resničnostjo in fantastičnostjo je proces, ki se nikoli ne konča. Učitelji moramo otroke ves čas spodbujati, da o

tem aktivno razmišljajo, vendar lahko to storimo le tako, da sami stopimo iz okvirjev in presežemo učni načrt. ■

Literatura

1. Grahek, S. (1995). Fantastično, pravljичno in nonsensno. *Otrok in knjiga*, 39/40, 24–37.
2. Kordigel Aberšek, M. (2008). Didaktika mladinske književnosti. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
3. Kordigel, M., Šega, M., Ropič, M. (2003). Književna vzgoja in razvijanje sposobnosti zaznavanja meje med domišljijo in resničnostjo. *Sodobna pedagogika*, 54 (3), 138–155.

UREJANJE PROSTORA – MUZEJSKI PARK

Na delavnici smo se seznanili z različnimi vrstami in funkcijami parkov ter skupaj razmišljali o parkih in njihovih uporabnikih. Viharili smo ideje o tem, kaj vse bi se lahko dogajalo v Muzejskem parku in komu vse bi lahko bil namenjen. Otroci so svoje želje narisali na zastavice in jih samostojno ali v skupinah razporedili po prostoru. Skupno postavitve zastavic smo upodobili na shematskem načrtu. Delavnica je bila izvedena 12. 6. 2011 v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje v Ljubljani pod vodstvom krajinskih arhitektk Urške Kranjc, Tanje Maljevac, Petre Vertelj Nared, Maje Simoneti, Gaje Trbižan – članice PAZ!PARK in IPOPOP.

PRVA HIŠA

Kaj je naša prva hiša? Mamin trebušček? Naše telo? Vesolje? Z ritmičnimi igrami smo s svojimi telesi spreminjali prostor, potem pa iz popotniških palic in ogrinjal naredili preprosto prebivališče in v njem poslušali pravljico o nenavadnem bivališču, zelo primernem za poslušanje pravljic.

Delavnica je bila izvedena 15. 4. 2011 v Hiši arhitekture v Ljubljani pod vodstvom arhitekta Ire Zorka.

